

Piotr MICHALIK*

CHWALEBNA REWOLUCJA A STRUKTURA PRAWNA DOMINIUM KORONY ANGIELSKIEJ W AMERYCE¹

Słowa kluczowe: Chwalebna rewolucja, Dominium, kolonie amerykańskie, Lordowie Handlu, Zarząd Handlu

Powiązania pomiędzy polityką państwa a jego strukturą prawną należą do faktów oczywistych. Nie inaczej było w przypadku angielskich kolonii amerykańskich, co w swoim *magnum opus* wykazał już Charles McLean Andrews, twórca szkoły imperialnej (*Imperial school*) w amerykańskiej historiografii². Jednak ze względu na specyfikę i złożoność struktury prawnej Dominium Korony angielskiej oraz doniosłość ustrojowo-prawną Chwalebnej rewolucji, warto ponownie przybliżyć tę problematykę. Znakomicie ukazuje ona bowiem, jak polityka może kształtować prawo oraz jak świadomość prawna może wpływać na politykę.

* Dr, Katedra Powszechna Historii Państwa i Prawa, Uniwersytet Jagielloński; e-mail: piotr.michalik@upjp2.edu.pl

¹ Pojęcie „Dominium królewskiego” (*Dominion*) obejmowało w XVII w. wszystkie posiadłości zamorskie monarchii angielskiej, tak w Europie jak na innych kontynentach. W nomenklaturze administracji kolonialnej terminem „America” określano kolonie „kontynentalne” Ameryki Północnej w odróżnieniu od wysp Indii Zachodnich (West Indies). Niniejszy artykuł obejmuje swoim zakresem przedmiotowym kolonie amerykańskie, które w 1776 r. ogłosiły niepodległość jako Stany Zjednoczone Ameryki.

² **Ch.M. Andrews**, *The Colonial Period of American History*, 4 t., Yale University Press, New Haven 1936. Patrz zwłaszcza t. 4: *England's Commercial and Colonial Policy*. Współtwórcą *Imperial school* był Herbert Levi Osgood, autor syntezy *The American Colonies in the Seventeenth Century* i *The American Colonies in the Eighteenth Century*.

Status prawny *Dominium* królewskiego w Ameryce (XV–XVII w.)

Kluczowy dla statusu prawnego XVII-wiecznych kolonii amerykańskich był ukształtowany w ramach średniowiecznego rozwoju konstytucji angielskiej zróżnicowany stopień suwerenności monarszej. Ostatecznie od wydania *Magna Charta* (1215) władza królewska podzielona została na prawodawczą, wykonywaną według późniejszej formuły Króla w Parlamencie (*King in Parliament*), i wykonawczą, obejmującą wymiar sprawiedliwości oraz kierowanie administracją i polityką państwa. W przypadku pierwszej suwerenność monarchy ograniczała „rada i zgoda” stanów królestwa, wyrażana poprzez ukształtowany od XIII do XV wieku Parlament. Natomiast władza wykonawcza należała do prerogatywy królewskiej i formalnie nie należała do kognicji zgromadzenia westminsterskiego. Należy jednak podkreślić, iż suwerenność w sferze prerogatywy także podlegała istotnym, z czasem rozszerzanym, ograniczeniom. Najważniejszymi z nich były zaliczenie opodatkowania do materii prawodawczej (*Confirmatio Cartarum* Edwarda I z 1297 r.) oraz ukształtowanie się systemu prawa powszechnego (*common law*) gwarantującego prawa wolnych poddanych angielskich (*free-born subject of England*)³.

U progu nowożytności, a więc i kolonizacji, sir John Fortescue dzielił władzę królewską na pełną (absolutną) – *dominium regale* oraz ograniczoną przez reprezentację stanową (Parlament) – *dominium politicum et regale*⁴. Jakkolwiek zdaniem Fortescue monarchia angielska, w przeciwieństwie do francuskiej, jest ograniczona, to król nadal zachowuje pewne prerogatywy należące do *dominium regale*. Do tej ostatniej grupy od samego początku, tj. od podjętej przez Henryka VII wyprawy Johna Cabota z 1497 r., należała polityka i jurysdykcja kolonialna. W XVI w. stan ten, jakkolwiek oparty na domniemanej (milczącej) zgodzie Parlamentu, który wyrażał całkowite *désintéressement* w tej materii, utrwalił się i znalazł pełne potwierdzenie w zamorskich przedsięwzięciach Elżbiety I⁵. Z pewnością procesowi temu sprzyjało także ogólne wzmocnienie pozycji Korony, która za dwóch pierwszych Tudorów znacznie rozszerzyła zakres prerogatywy, zawłaszczając kolejne obszary *dominium politicum et regale*⁶.

³ Patrz F.W. Maitland, *The Constitutional History of England*, Cambridge University Press, Cambridge 1965.

⁴ Patrz J. Fortescue, *The Governance of England*, Clarendon Press, Oxford 1885. Także H.G. Koenigsberger, *Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe. Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale*, Theory and Society 1978/5/2, s. 191–217.

⁵ Patrz niżej, przyp. 14.

⁶ Patrz F.W. Maitland, *The Constitutional...*

Absolutyzm Tudorów rozszerzył także bazę prawną dla legitymizacji zamorskiej jurysdykcji monarchii. Pod patronatem Henryka VIII zarówno w nauce, jak i praktyce prawa wzrasta bowiem znaczenie prawa rzymskiego (*ius civile*)⁷. W stosunkach zewnętrznych stanowiło ono podstawę normatywną dla proklamowanej przez króla w *Act in Restraint of Appeals* z 1533 r. pełnej suwerenności monarchii angielskiej⁸, natomiast w stosunkach wewnętrznych – podstawę funkcjonowania instytucji absolutystycznych, zwłaszcza niestosujących *common law* sądów prerogatywy, jak Sąd Izby Gwiazdzistej (*Star Chamber*) czy Sąd Admiralicji (*Court of Admiralty*)⁹. XVI-wieczna ekspansja prawa rzymskiego, notabene zdecydowanie zwalczana przez sądy westminsterskie, stymuluje także recepcję i rodzimy rozwój pozostałych uniwersalnych systemów prawa europejskiego: prawa natury (*ius naturale*) i rodzącego się prawa narodów (*ius gentium*). Wszystkie powyższe systemy służyły legitymizacji, tak zewnętrznej jak i wewnętrznej, wyłącznej jurysdykcji Korony angielskiej w jej zamorskim Dominium¹⁰.

O ile jednak w stosunkach międzynarodowych angielskie roszczenia prawne do kolonii amerykańskich stały się przedmiotem kolejnych wojen z Hiszpanią, Holandią (Zjednoczonymi Prowincjami) i Francją, o tyle formalne uznanie kolonialnej prerogatywy królewskiej w porządku konstytucyjnym Królestwa Anglii nastąpiło w 1608 r., w słynnej *Calvin's Case*¹¹. Bezpośrednio sprawa ta nie dotyczyła kolonii, ale rozstrzygając status prawny Szkota w Anglii pod panowaniem Jakuba I (VI), połączony trybunał najwyższych sądów *common law* (*King's Bench*, *Common Pleas* i *Exchequer*) i Sądu Kanclerskiego (*Chancery*) wypowiedział się także w materii Dominium królewskiego. Zgodnie z orzeczeniem, terytoria zamorskie należą do wyłącznej jurysdykcji monarszej, także w kwestii obowiązującego w nich prawa. Co więcej, w przypadku niechrześcijańskich (tj. niecywilizowanych) krajów „zdobytych na Dzikich”, prawem tym nie może

⁷ M.in. w 1540 r. Henryk VIII ustanowił i opłacił stanowiska Regius Professor of Civil Law na uniwersytetach Oksford i Cambridge. Na temat recepcji prawa rzymskiego w Anglii patrz **L. Marzec**, *Czy prawo rzymskie pokonało kanał La Manche?*, Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa 2008/2, s. 43–54.

⁸ Zgodnie ze sformułowaną przez legistów paremią *rex est imperator in regno suo*. Szerzej patrz **P. Michalik**, *Stosunki polityczno-wyznaniowe w XVII-wiecznym Marylandzie na tle kształtowania się ustroju tej kolonii*, Semper, Warszawa 2012, s. 44–45.

⁹ Patrz **L. Marzec**, *Czy prawo rzymskie...*, s. 49 i nn.

¹⁰ Szerzej patrz **K. MacMillan**, *Sovereignty and Possession in the English New World: The Legal Foundations of Empire, 1576–1640*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 17–48.

¹¹ Na temat orzeczenia patrz **P. Michalik**, *Stosunki polityczno-wyznaniowe...*, s. 110–111.

być angielskie prawo powszechne, ale ustanowione przez króla normy oparte na zasadach naturalnej słuszności (*natural equity*), czyli prawa naturalnego¹².

Powyższe stanowisko w 1628 r. potwierdził, będący już wówczas w opozycji względem Korony, były *Chief Justice* sir Edward Coke stwierdzając, iż „prawo powszechne nie ma nic wspólnego z tym, co dzieje się w terytoriach zamorskich”. Tym samym są one całkowicie wyłączone z zakresu *dominium politicum et regale*, który ogranicza się do materii regulowanej przez *common & equity law*¹³. Podobnie jak za panowania Elżbiety I, przedmiotowy stan prawny był w pełni respektowany w praktyce za rządów dwu pierwszych Stuartów. Zarówno zakładanie kolonii (Wirginii, Massachusetts, Marylandu i innych), jak i ustanawianie ich ram prawnych w drodze kart kolonialnych (*colonial charters*) pozostawały w wyłącznej gestii monarchy¹⁴. Tak też było w przypadku – nader szczątkowej – administracji istniejących terytoriów zamorskich, wykonywanej przez Tajną Radę (*Privy Council*) zgodnie z formułą Króla w Radzie (*King in Council*)¹⁵. Należy jednak podkreślić, iż Korona, zachowując pełną formalną suwerenność w swoim *Dominium*, cedowała poszczególne kompetencje władcze, także prawodawcze, na prywatne władze kolonialne. Co więcej, zgodnie z kartami królewskimi, prawo ustanawiane w terytoriach amerykańskich musiało być co najmniej niesprzeczne z *common & equity law*, co legitymizowało jego naturalną transmisję do Nowego Świata¹⁶.

Struktura prawna *Dominium* królewskiego w Ameryce przed Chwalebą rewolucją

W świetle przedstawionych konstatacji na ironię zakrawa fakt, iż kluczowe znaczenie dla kształtowania się administracyjno-prawnej struktury XVII-wiecznego *Dominium* królewskiego w Ameryce miała ustawa rewolucyjnego Parlamen-

¹² *Ibidem*, s. 134–135.

¹³ „The common law meddles with nothing that is done beyond the seas” – cyt. za **D.J. Hulsebosh**, *The Ancient Constitution and the Expanding Empire: Sir Edward Coke's British Jurisprudence*, *Law and History Review* 2003/21, s. 439–482. Hulsebosh podkreśla fakt niekompatybilności powyższego stanowiska z obowiązującym w przeszłości i obecnie mitem Coke'a jako „czempiona wolności konstytucyjnych” (*ibidem*, s. 440).

¹⁴ Patrz niżej. Szerzej na temat ram prawnych angielskiej kolonizacji w Ameryce w XVI i XVII w. – zagadnienia stanowiącego istotny element przedstawianej problematyki – patrz **P. Michalik**, *Stosunki polityczno-wyznaniowe...*, s. 77–83.

¹⁵ Patrz *ibidem*, s. 138–139.

¹⁶ Patrz np. **P. Michalik**, *Charter of Maryland as an Example of Proprietary Colonial Charter*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 2008/5/1, s. 339–360.

tu¹⁷ – cromwellovski *Navigation Act* z 1651 r.¹⁸ Będąc podstawą prawną dla angielskiego merkantylnizmu, czynił z kolonii ważny element polityki państwa, także po upadku Republiki. Dlatego też Karol II jako pierwszy angielski monarcha podjął systematyczne działania w celu zbudowania rzeczywistej struktury swojego – także amerykańskiego – Dominium. Już w 1660 r. królewski Parlament powtórnie uchwalił (formalnie pierwszy) Akt Nawigacyjny¹⁹. W tym samym roku król powołał Komitet Tajnej Rady do spraw Plantacji/Kolonii (*Committee of the Privy Council for Plantations*)²⁰ oraz współpracującą z nim w latach 1660–1665 Radę do spraw Kolonii (*Council for Foreign Plantations*)²¹. Oba gremia formalnie posiadały wyłącznie kompetencje doradcze, gdyż decyzje podejmowane były na forum całej *Privy Council*. W praktyce jednak to właśnie Komitet i Rada do spraw Kolonii rozpatrywały petycje kierowane do Króla i Tajnej Rady, proponując stosowne rozstrzygnięcia. Sprawność tego systemu z jednej strony miał gwarantować autorytet części członków Komitetu i Rady – prominentnych kurialistów z kanclerzem Edwardem Hydem hrabią Clarendon na czele, a z drugiej fakt, iż w Radzie do spraw Kolonii zasiadali także fachowcy spoza Tajnej Rady – dbający o merytoryczność sugerowanych rozwiązań²².

Tandem Komitet – Rada nie przetrwał jednak próby czasu i po kolejnych rewitalizacjach w 1670²³ i 1672 r., w którym król powołał łączoną Radę do spraw Handlu i Kolonii (*Council for Trade and Foreign Plantation*), ostatecznie

¹⁷ Na temat statusu prawnego kolonii w dobie wojny domowej i Republiki patrz niżej.

¹⁸ *An Act for increase of Shipping, and Encouragement of the Navigation of this Nation, 9 October 1651*, [w:] **C.H. Firth, R.S. Rait** (red.), *Acts and Ordinances of the Interregnum, 1642–1660*, H.M. Stationery Office, London 1911 (dalej *Acts and Ordinances*), s. 559–562. Podstawowym postanowieniem ustawy był zakaz transportowania towarów kolonialnych do Anglii przez inne niż angielskie statki. Szerzej na temat aktów nawigacyjnych patrz **T. Maciejewski, M. Roda**, *Angielskie akty nawigacyjne*, Prawo Morskie 1995/8.

¹⁹ *An Act for the encouraging and increasing Shipping and Navigation, 1660*, [w:] **J. Raithby** (red.), *Statutes of the Realm, vol. 5: 1628–80*, London 1819 (dalej *Statutes of the Realm, vol. 5*), s. 246–250. Uzupełniony ustawą o handlu z 1663 r.: *An Act for the Encouragement of Trade, 1663*, *ibidem*, s. 449–452. Szerzej patrz niżej.

²⁰ *Order of the King in Council, July 4, 1660*, [w:] **W.L. Grant, J. Munro** (red.), *Acts of Privy Council of England, Colonial Series*, 6 vols, Hereford 1908–1912 (dalej *Acts of Privy Council*), vol. I, s. 295; **W. Noël Sainsbury** et al. (red.), *Calendar of the State Papers, Colonial Series. America and West Indies*, 45 vols, London 1860–1994 (dalej *CSP*), 1574–1660, s. 483.

²¹ *CSP, 1574–1660*, s. 492–493; *Acts of Privy Council*, vol. I, s. xiii–xiv. Pewne niesprecyzowane kompetencje w materii kolonialnej miała także powołana w listopadzie Rada do spraw handlu (*Council for Trade*).

²² Patrz **E.B. Russell**, *The Review of American Colonial Legislation by the King in Council*, Appleton Century Crofts, New York 1976, s. 19–20.

²³ *CSP, 1669–1674*, s. 135.

zakończył działalność w grudniu 1674 r.²⁴ Rozkazem z 12 marca 1675 r. Karol powierzył całość spraw kolonialnych nowo powołanemu Komitetowi Tajnej Rady do spraw Handlu i Kolonii (*Committee of Privy Council for Trade and Plantations*)²⁵. W jego skład wchodziło 21 członków, z których 9 było szczególnie zobowiązanych do prowadzenia prac komitetu, a 5 stanowiło kworum. Skład osobowy kolegium obejmował wszystkich czołowych dostojników Korony, co symbolicznie wyrażała oficjalna tytułatura Komitetu – Czcigodni Lordowie Komitetu do spraw Handlu i Kolonii (*the Right Honorable, the Lords of the Committee for Trade and Plantations*), w wersji skróconej Lordowie Handlu (*Lords of Trade*). Co ważniejsze jednak, w dziewięcioosobowym „zarządzie” Komitetu znaleźli się prominentni inwestorzy kolonialni, jak hrabia Craven czy baron Berkeley²⁶.

Już sama trwałość nowego Komitetu, pierwszego który „przeżył” swojego twórcę, świadczyła o trafności unifikacji dotychczas istniejących kolegiów – była ona koniecznością wobec narastającej potrzeby objęcia *de facto* samodzielnych dotychczas kolonii ściślejszym nadzorem metropolii. Ten zaś dotyczyć miał w pierwszej kolejności realnego włączenia amerykańskich kolonii w wytrwale konstruowany angielski handel atlantycki, oparty na merkantylistycznych restrykcjach aktów nawigacyjnych. Podkreślała to kolejna ustawa z 1671 r.²⁷, wskazując na destrukcyjne dla całego systemu uchylanie się coraz liczniejszych kolonii spod wymogów ustaw z 1660 i 1663 r. Przyczyną takiego stanu rzeczy był brak kooperacji ze strony władz poszczególnych kolonii. Pomimo istnienia obowiązku prawnego gwarantowanego przysięgą wymaganą przez ustawę z 1660 r.²⁸, uchylały się one od egzekucji ustaw nawigacyjnych, gdyż te ograniczały ich własne dochody i były bardzo niepopularne wśród mieszkańców kolonii²⁹. Bezradność Korony względem jej własnego *Dominium* unaoczniała konieczność zdecydowanych działań. Ich podstawą prawną był uchwalony przez Parlament w 1673 r. kolejny akt nawigacyjny³⁰. Jego wykonaniem mieli zająć się, wspólnie z admini-

²⁴ *Ibidem*, s. 407, 631–632.

²⁵ *Order of the King in Council, March 12, 1675*, [w:] *Acts of Privy Council*, vol. I, s. 619–620; CSP, 1675–1676, s. 182–183.

²⁶ *Ibidem*. William lord Craven oraz John lord Berkley byli współzałożycielami Karoliny.

²⁷ *An Act to prevent the planting of Tobacco in England, and for the regulating the Plantation Trade, 1671*; [w:] *Statutes of the Realm*, vol. 5, s. 747–749.

²⁸ Patrz wyżej, przyp. 18.

²⁹ Patrz Ch.M. Andrews, *England's...*, s. 144–146.

³⁰ *An Act for the encouragement of the Greenland and Eastland Trades, and for the better securing the Plantation Trade*, [w:] *Statutes of the Realm*, vol. 5, s. 792–793.

stracją skarbową i z pomocą dowodzonej przez Lorda Wielkiego Admirała (*Lord High Admiral of England*) *Royal Navy*, nowo ukonstytuowani Lordowie Handlu.

Nowa ustawa potwierdzała dotychczasowe obowiązki władz kolonialnych w obszarze przepisów nawigacyjnych. Każdy statek przypluwający do kolonii miał podlegać kontroli uprawnionych urzędników miejscowych³¹. W pierwszej kolejności winni oni stwierdzić czy przedmiotowy statek jest uprawniony do handlu kolonialnego, czyli czy został zbudowany na terytorium angielskim, ma angielskiego właściciela, kapitana i co najmniej $\frac{3}{4}$ załogi, oraz jakiego rodzaju towar i jakiego pochodzenia przewozi. Wszystkie powyższe dane miały być zarejestrowane. Następnie, jeżeli statek przybył z Anglii, Irlandii, Walii lub Berwick-upon-Tweed, kapitan statku musiał okazać dokument zabezpieczenia (*bond*) wystawiony przez uprawnione władze celne portu macierzystego. Dopiero wówczas statek mógł zostać rozładowany. Natomiast załadunek towarów z danej kolonii miał być w każdym przypadku potwierdzony analogicznym dokumentem zabezpieczenia wystawionym przez miejscowe władze, które obowiązane były przysyłać kopie wystawionych zabezpieczeń oraz prowadzonych rejestrów do Londynu. Wszystkie statki niespełniające powyższych kryteriów miały podlegać zajęciu, a następnie, na mocy wyroku sądu, konfiskacie wraz z całym takielunkiem, uzbrojeniem i wszystkimi przewożonymi towarami³².

Jednak istotą nowej regulacji było objęcie handlu międzykolonialnego królewskimi taryfami celnymi, które ustawa wprowadziła od 1 września 1673 r.³³ Dotychczas towary wyprodukowane w koloniach i eksportowane do innych kolonii angielskich (bezpośredni handel z państwami obcymi i ich koloniami był zakazany) nie były obciążone cłami nakładanymi na takie same towary w przypadku ich eksportu do metropolii. Wynikało to przede wszystkim z przesłanek praktycznych: początkowo niewielkiej wartości handlu międzykolonialnego oraz braku realnych możliwości poboru potencjalnego cła przez nieobecnych w koloniach urzędników królewskich. Dlatego też twórcy ustawy, mając na uwadze dotychczasowe doświadczenia ze współpracy z władzami kolonialnymi, powierzyli organizację i kierownictwo poboru nowo ustanowionego cła królewskim komisarzom celnym (*Commissioners of the Customs in England*)

³¹ Pierwotnie funkcję tę pełnił sam gubernator kolonii. Wraz z rozwojem handlu kolonialnego jego miejsce zajął wyspecjalizowany urzędnik, którego akt nawigacyjny z 1696 r. określa mianem *naval officer*.

³² *Ibidem*, s. 246–250, 449–452, 747–749. Na mocy ustawy z 1660 r. sprawy nawigacyjne podlegały także Sądowi Admiralicji (*Court of Admiralty*). Patrz niżej.

³³ Cła nałożono między innymi na cukier biały i brązowy, tytoń, bawełnę, imbir i orzechy kakaowca.

pod kierownictwem samego Lorda (Wielkiego) Skarbnika (*Lord Treasurer of England*) albo wykonujących kolegialnie jego kompetencje Lordów Komisarzy Skarbu (*Commissioners of the Treasury*)³⁴. Jakkolwiek ustawa zezwalała tym ostatnim na pobór królewskiego cła za pośrednictwem urzędników kolonialnych, niewątpliwie intencją Korony było wysłanie za morze swoich własnych agentów, którzy mieli nie tylko powiększać dochody Skarbu, ale także stopniowo ograniczać niepożądaną już przez metropolię samodzielność kolonii.

Tę ostatnią gwarantowały jednak nadane przez Karola II i jego poprzedników karty kolonialne, gwarantujące ich władzom pełną suwerenność wewnętrzną, także w zakresie regulacji handlu i taryf celnych³⁵. W 1673 r. takimi przywilejami cieszyły się wszystkie amerykańskie kolonie prywatne. Należały do nich tak kolonie korporacyjne (*corporate*): (New) Plymouth inkorporowane i Massachusetts (Bay) inkorporowane w 1629 r., Rhode Island (and Providence Plantation) inkorporowane w 1644 r. i powtórnie w 1663 r. oraz Connecticut inkorporowane w 1662 r., jak i właścicielskie (*proprietary*): New Hampshire inkorporowane w 1622, 1629 i 1635 r., Main inkorporowane w 1622 i 1639 r., Maryland inkorporowane w 1632 r. oraz Nowy Jork i New Jersey inkorporowane w 1664 r.³⁶ Co ciekawe do tej ostatniej grupy dołączyła także w 1681 r. Pensylwania, pomimo iż tak Karol II, jak William Penn byli świadomi skutków wprowadzonej już w życie ustawy z 1673 r.³⁷ Jediną kolonią, która znajdowała się pod rzeczywistą władzą Korony była Wirginia, ukonstytuowana jako kolonia korporacyjna w 1606 r., ale po likwidacji Kompanii Wirginii (*Virginia Company*) w 1624 r. rządzona na mocy pełnomocnictw królewskich (*royal commissions*)³⁸.

Powyższy stan prawny musiał doprowadzić do kolizji jurysdykcyjnej. Z konstytucyjnego punktu widzenia jej źródłem było wkroczenie Parlamentu w zakres prerogatywy królewskiej. Czym innym było bowiem regulowanie cel w portach metropolii czy nawet zasad importu i eksportu towarów kolonialnych, a czym innym obecność urzędników skarbowych na immunizowanym terytorium prowincji zamorskich. Należało się więc spodziewać, iż właściciele kolonii będą

³⁴ *An Act for the encouragement of the Greenland and Eastland Trades...*, s. 792–793.

³⁵ Patrz wyżej, przyp. 16.

³⁶ Teksty poszczególnych kart kolonialnych znajdują się w: **F.N. Thorpe** (red.), *The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America*, U.S. Government Printing Office, Washington 1909 (dalej **Thorpe**).

³⁷ *Charter for the Province of Pennsylvania, 1681*, [w:] Thorpe.

³⁸ *The First Charter of Virginia; April 10, 1606*, [w:] Thorpe; *Acts of Privy Council*, vol. I, s. 78; CSP, 1574–1660, s. 62.

bronić swoich praw nabytych, licząc na poparcie ze strony króla zagrożonego w swoim *dominium regale*. Jednak polityka Korony był w tej kwestii świadomie dwuznaczna. Karol II nie zamierzał oczywiście rezygnować ze swoich prerogatyw. Miał jednak świadomość wagi stanowiska Parlamentu, cieszącego się w koloniach dużym autorytetem. Ten ostatni był także zainteresowany ograniczeniem samodzielności Dominium, gdyż było to niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania systemu nawigacyjnego, a w konsekwencji zwiększenia dochodów Skarbu. Obie strony widziały więc korzyści w utworzeniu rzeczywistej administracji kolonialnej, unikając pretekstu do wszczęcia sporu konstytucyjnego³⁹.

Z pewnością jednak Korona liczyła na to, iż z wykorzystaniem autorytetu Parlamentu scentralizowane Dominium królewskie stanie się podporą prerogatywy. Świadczy o tym aktywność Skarbu na polu wprowadzania w życie ustawy z 1673 r. Pierwsi królewscy urzędnicy celni (*customs officers, royal collectors*) dla kolonii amerykańskich zostali powołani jeszcze w tym samym roku, a w 1675 r. rozpoczęto faktyczny pobór ceł w Wirginii i Marylandzie. Rok później w Karolinie, w 1678 r. w koloniach Nowej Anglii, a w 1682 r. także w Nowym Jorku i nowo powstałej Pensylwanii⁴⁰. Jednocześnie Lordowie Handlu rozpoczęli gruntowną „inwentaryzację” kolonii. W kwietniu 1676 r. Komitet rozesał do gubernatorów i właścicieli poszczególnych prowincji 30-punktową (27 w przypadku kolonii właścicielskich) ankietę badawczą (*heads of inquiry*), nakazując sporządzenie na jej podstawie kompletnego raportu o stanie ich kolonii⁴¹. Raporty te z jednej strony służyły gromadzeniu informacji statystycznych, z drugiej jednak miały ułatwiać ocenę władz poszczególnych kolonii, zwłaszcza jeśli te nienależycie wywiązywały się z egzekucji aktów nawigacyjnych, będących przedmiotem aż siedmiu pytań ankiety⁴². Ponadto w październiku 1677 r. wszyscy gubernatorzy Dominium królewskiego zostali zobowiązani do złożenia przed odpowiednią komisją królewską nowej (bardziej precyzyjnej) przysięgi wymaganej przez ustawę z 1660 r.⁴³

Powyższe działania były jedynie przygotowaniem realizacji szeroko zakrojonego planu przejścia poszczególnych kolonii amerykańskich pod bezpośredni zarząd królewski. W pierwszej kolejności dotyczyło to korporacyjnych pury-

³⁹ Ponadto należy mieć na uwadze drugorzędność tej problematyki względem kluczowych dla relacji Karola II i Parlamentu kwestii polityki europejskiej, religijnej i sukcesyjnej.

⁴⁰ Patrz **Ch.M. Andrews**, *England's...*, s. 195–196.

⁴¹ CSP, 1675–1676, s. 374.

⁴² Tekst ankiety znajduje się w The National Archives, Kew (London): Colonial Office Papers (dalej CO) 391/1, s. 104.

⁴³ *Acts of Privy Council*, vol. I, s. 740–741. Tekst przysięgi: CO 324/4, s. 53.

tańskich prowincji Nowej Anglii, które będąc *de facto* suwerenne, ostentacyjnie łamały restrykcje aktów nawigacyjnych⁴⁴. Kolonie te, w ambitnych planach Korony, będących wspólną wizją Karola II i jego brata Jakuba, miały stać się – jako *Dominium Nowej Anglii* – podstawą scentralizowanego, merkantylistycznego i absolutnego Imperium Brytyjskiego⁴⁵. Pierwszym jego elementem stało się New Hampshire, pierwotnie nadane Johnowi Masonowi⁴⁶, a od 1641 r. za zgodą osadników zarządzane przez władze sąsiedniego Massachusetts⁴⁷. W lipcu 1679 r. Karol II uznał powyższy stan za nielegalny i inkorporował New Hampshire jako kolonię królewską, ustanawiając, na mocy pełnomocnictwa gubernatorskiego, nowe władze prowincji⁴⁸. Jednocześnie Lordowie Handlu otwarcie zagrozili władzom poszczególnych kolonii prywatnych, iż nieprzestrzeganie ustaw nawigacyjnych będzie skutkowało nie tylko karami finansowymi, ale także wszczęciem procedury unieważnienia kart kolonialnych w drodze rytu *quo warranto*⁴⁹.

Realizacja powyższej groźby stała się faktem w latach 1683–1684, wraz z unieważnieniem karty *Massachusetts Bay Colony* – największej i najważniejszej prowincji Nowej Anglii. O powadze całego przedsięwzięcia świadczy długo trwałość całej procedury, w którą zaangażowano znaczną część aparatu Korony. Już w 1678 r., wraz z nominacją Edwarda Randolpha na poborcę celnego (*Collector of the Customs*) w Bostonie, Lordowie Handlu rozważali zastosowanie *quo warranto* wobec niesubordynowanej kolonii⁵⁰. Randolph, od samego początku swojej służby popierając to rozwiązanie, w kolejnych raportach przedstawiał liczne naruszenia ustaw nawigacyjnych i innych praw Anglii w Massachusetts⁵¹. W odpowiedzi tak Lordowie Handlu jak i sam Karol II wielokrotnie wzywali władze kolonii do zaniechania naruszeń, na zmianę grożąc i obiecując wybaczenie⁵². Ostatecz-

⁴⁴ CSP, 1677–1680, s. 332, 372–73, 377–78.

⁴⁵ Patrz **O. Stanwood**, *The Empire Reformed. English America in the Age of Glorious Revolution*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011, s. 25–53. W kształtującej się w tym czasie nazwie British Empire termin „imperium” nabiera nowego – transoceanicznego znaczenia, wypierając stosowany dotychczas termin „dominium”. Szerzej patrz **J.P. Greene**, *Transatlantic Colonization and the Redefinition of Empire in the Early Modern Era: The British-American Experience*, [w:] **Ch. Daniels, M.V. Kennedy** (red.), *Negotiated Empires: Centers and Peripheries in the Americas, 1500–1820*, Routledge, New York 2002, s. 267–282.

⁴⁶ Patrz wyżej, przyp. 36.

⁴⁷ CSP, 1677–1680, s. 362.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 381, 390–391; *Commission of John Cutt, 1680*, [w:] Thorp.

⁴⁹ Jak np. w 1682 r. w przypadku Marylandu, patrz **P. Michalik**, *Stosunki polityczno-wyznaniowe...*, s. 140.

⁵⁰ CSP 1677–1680, s. 253.

⁵¹ Patrz CSP 1681–1685.

⁵² *Ibidem*. Patrz zwłaszcza listy królewskie z 21 października 1681 r. (s. 128–130).

nie 12 czerwca 1683 r. Komitet zaakceptował przygotowany przez Randolpha 13-punktowy raport oskarżający. Następnego dnia na mocy rozkazu królewskiego (*order of the King in Council*) został on przekazany Prokuratorowi Generalnemu w celu wydania rytu *quo warranto* przeciwko gubernatorowi i Kompani Zatoki Massachusetts, co też nastąpiło 26 czerwca 1683 r.⁵³

Samo wydanie rytu nie przesądzało jeszcze losów karty z 1629 r. Z przyczyn formalnych jej unieważnienie – ostatecznie na podstawie rytu *scire facias* – nastąpiło na mocy wyroku Sądu Kanclerskiego dopiero 23 października 1684 r.⁵⁴ Jednak znaczenie tego precedensu pozwoliło Koronie, mimo zmiany monarchy, w stosunkowo krótkim czasie zmusić pozostałe kolonie Nowej Anglii do przyjęcia bezpośredniego zarządu królewskiego⁵⁵. Już 3 czerwca 1686 r. Jakub II ustanowił sir Edmunda Androsa królewskim gubernatorem Dominium Nowej Anglii, łącząc królewskie kolonie New Hampshire i Massachusetts z dotychczas prywatnymi New Plymouth i Main. Pełnomocnictwo nowego gubernatora zawieszało moc prawną dotychczas obowiązujących kart kolonialnych, czyniąc je – formalnie tylko czasowo – prowincjami królewskimi⁵⁶. Ten ostatni status posiadała już, od czasu intronizacji swojego właściciela Jakuba Stuarta, także kolonia Nowy Jork. Została ona, wraz z Connecticut, Rhode Island i New Jersey⁵⁷ włączona do Dominium Nowej Anglii 7 kwietnia 1688 r., na mocy kolejnego pełnomocnictwa królewskiego, wydanego dla gubernatora Androsa⁵⁸. Tym samym spośród istniejących w chwili powołania Lordów Handlu 10 kolonii prywatnych pozostały tylko dwie: Maryland i Karolina oraz utworzona w 1681 r. Pensylwania.

W 1688 r., w przededniu upadku Jakuba II, struktura prawna Dominium amerykańskiego pozostawała dziełem niekompletnym. Jednak imponujący dorobek rządów restauracyjnych pozwalał na wskazanie trwałych elementów tej struktury, wymagających dalszego dopracowania i rozwoju. W centrum systemu pozostawał król. W ramach *dominium politicum et regale* stanowił wspólnie z Parlamentem (*King in Parliament*) prawo nawigacyjne, obowiązujące prowincje zamorskie. W ramach własnej prerogatywy ustanawiał w drodze kart kolonialnych i pełnomocnictw gubernatorskich ramy prawne poszczególnych części swojego

⁵³ *Ibidem*, s. 446–447 i 451. Tekst raportu Randolpha znajduje się w CSP. Tekst rytu w CO 5/904, s. 179–180.

⁵⁴ CSP 1681–1685, s. 706; CO 1/55.

⁵⁵ CSP 1685–1688, s. 65 i 67.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 203; CO 5/904, s. 270–281.

⁵⁷ Od 1674 r. New Jersey podzielone było na dwie osobno rządzone kolonie: East New Jersey i West New Jersey.

⁵⁸ *Commission of Sir Edmund Andros for the Dominion of New England, April 7, 1688*, [w:] Thorp.

Dominium. *Last but not least* za pomocą Tajnej Rady (*King in Council*), jej prominentnych członków: Lorda Wielkiego Skarbnika i Lorda Wielkiego Admirała, jej Komitetu do spraw Handlu i Kolonii oraz gubernatorów kolonii królewskich, samodzielnie kierował sprawami rodzącego się Imperium Brytyjskiego.

Status i struktura prawna Dominium królewskiego w Ameryce po Chwalebnej rewolucji (do 1696 r.)

22 stycznia 1689 r., w miesiąc po ucieczce Jakuba II do Francji, swoje obrady rozpoczęło Zgromadzenie Parlamentarne (*Convention Parliament*), uznane 13 lutego – wraz z przyjęciem przez Wilhelma Orańskiego i Marię Stuart korony angielskiej – pełnoprawnym Parlamentem⁵⁹. Tegoż dnia Izba Gmin i Izba Lordów uchwaliły wspólną deklarację praw – słynny *Bill of Rights* – przyjętą od razu przez parę monarszą, a podniesioną do rangi ustawy 16 grudnia 1689 r. Stwierdziła ona jednoznacznie, iż obie izby Parlamentu są jedyną i pełnoprawną reprezentacją wszystkich stanów królestwa (w innym miejscu – Narodu). Z tego tytułu są one uprawnione i obowiązane strzec starożytnych praw i wolności poddanych, przede wszystkim przed nadużywaniem prerogatywy królewskiej, jak to miało miejsce za rządów obalonego króla⁶⁰. Zadeklarowaną w *Bill of Rights* suwerenność Parlamentu⁶¹ w pełni potwierdziła ustawa ustanawiająca nową przysięgę koronacyjną, złożoną przez parę monarszą 11 kwietnia. Zgodnie z jej brzmieniem król miał odtąd „rządzić ludem tego Królestwa Anglii oraz Dominiów do niego należących, zgodnie z ustawami uchwalonymi w Parlamencie oraz prawami i zwyczajami (tegoż Królestwa Anglii)”⁶².

Na mocy powyższych aktów prawnych Korona utraciła swoją wyłączną prerogatywę w sprawach kolonialnych. *De iure* od 1689 r. wszystkie posiadłości zamorskie Królestwa Anglii podlegały także jurysdykcji Parlamentu, stając się

⁵⁹ *An Act for removing and Preventing all Questions and Disputes concerning the Assembling and Sitting of this present Parlyament*, [w:] J. Raithby (red.), *Statutes of the Realm*, vol. 6: 1685–94, London 1819 (dalej *Statutes of the Realm*, vol. 6), s. 23–24.

⁶⁰ *An Act declareing the Rights and Liberties of the Subject and Settling the Succession of the Crown*, [w:] *Statutes of the Realm*, vol. 6, s. 142–145.

⁶¹ Szerzej patrz J.D. Goldworthy, *Parliamentary Sovereignty: History and Philosophy*, Oxford University Press, Oxford 2001.

⁶² “Will You solemnly Promise and Swear to Governe the People of this Kingdome of England and the Dominions thereto belonging according to the Statutes in Parlyament Agreed on and the Laws and Customs of the same?” – *An Act for Establishing the Coronation Oath*, [w:] *Statutes of the Realm*, vol. 6, s. 56–57.

częścią *dominium politicum et regale*. Nie był to całkiem nowy stan prawny, gdyż poprzedziły go rozwiązania przyjęte w dobie „niesławnej” Rewolucji, uznane za niebyłe w 1660 r.⁶³ Już w 1643 r., będący w stanie wojny z Karolem I, Parlament, otwarcie naruszając prerogatywę, powołał Roberta Richa hrabiego Warwick na stanowisko gubernatora Indii Zachodnich i kolonii amerykańskich⁶⁴. Natomiast konsekwencją egzekucji króla było przejęcie – formalnie na mocy ustawy z 19 maja 1649 r. – pełnej suwerenności przez Parlament, także względem byłego Dominium królewskiego. Przy czym suwerenność ta, co należy szczególnie podkreślić w kontekście rozwiązań przyjętych po Chwalebnej rewolucji, wykonywana była w imieniu ludu Anglii oraz wszystkich jej dominiów i terytoriów⁶⁵.

Cele i przebieg rewolucji 1688/1689 r. nie pozwalały na przejęcie tak radykalnych rozwiązań prawnych. Wydarzenia pierwszych lat panowania Wilhelma i Marii uwidaczniają także brak zdecydowanych działań faktycznych, przede wszystkim ze względu na drugoplanowość polityki kolonialnej. Korona – nadal samodzielnie kierująca sprawami zamorskimi – poddawała się biegowi wypadków w Ameryce. Upadek Jakuba II przyjęto w niej entuzjastycznie, utożsamiając go z upadkiem jego dzieła – Dominium Nowej Anglii, a także jednoznacznym odrzuceniem znieprawidzonego katolicyzmu⁶⁶. Już wiosną 1689 r. w Bostonie obalono i uwięziono gubernatora Androsa⁶⁷ oraz, także w drodze rewolty, ustanowiono anglikańskie rządy w Marylandzie⁶⁸. Na skutek braku zdecydowanej reakcji metropolii, kolejne kolonie, należące dotychczas do Dominium, powracały do autonomii gwaranto-

⁶³ 8 maja 1660 r. połączone Izby Parlamentu proklamowały sukcesję Karola II z chwilą śmierci Karola I, tj. 30 stycznia 1649 r. – patrz *Journal of the House of Commons: volume 8: 1660–1667, 1802*, s. 16–18.

⁶⁴ *Ordinance for the Government of the Plantations of the West Indies, 2 November, 1643*, [w:] *Acts and Ordinances*, s. 331–333.

⁶⁵ *An Act Declaring and Constituting the People of England to be a Commonwealth and Free-State, 19 May, 1649*, [w:] *ibidem*, s. 122: “Be it Declared and Enacted by this present Parliament and by the Authority of the same, That the People of England, and of all the Dominions and Territories thereunto belonging, are and shall be, and are hereby Constituted, Made, Established, and Confirmed to be a Commonwealth and Free-State: And shall from henceforth be Governed as a Commonwealth and Free-State, by the Supreme Authority of this Nation, The Representatives of the People in Parliament, and by such as they shall appoint and constitute as Officers and Ministers under them for the good of the People, and that without any King or House of Lords.”

⁶⁶ Na temat przebiegu Chwalebnej rewolucji w koloniach amerykańskich patrz **O. Stanwood**, *The Empire...*, s. 85–112.

⁶⁷ CSP 1689–1692, s. 33.

⁶⁸ Na temat upadku rządu właścicielskiego w Marylandzie patrz **P. Michalik**, *Stosunki polityczno-wyznaniowe...*, s. 143–153.

wanej w kartach kolonialnych. Jednocześnie nowe władze chętnie proklamowały akcesje „monarchów protestanckich” i przystępowały do wojny z Francją (Wojna Króla Wilhelma)⁶⁹. Stan ten Korona uznała ostatecznie 7 października 1691 r., wraz z wydaniem nowej karty królewskiej powołującej Prowincję Zatoki Massachusetts (Province of the Massachusetts Bay), w skład której weszły Massachusetts, New Plymouth i Main wraz z kilkoma sąsiednimi terytoriami⁷⁰.

Na mocy nowej karty Massachusetts, obok New Hampshire i Nowego Jorku, pozostało kolonią królewską. Zarówno jej gubernator, jak i inni ważniejsi urzędnicy pochodzili z nominacji królewskiej. Z drugiej jednak strony karta gwarantowała mieszkańcom reprezentację w stanowiącym prawo Zgromadzeniu (*Generall Court of Assembly*), które wybierało członków Rady gubernatorskiej (*Councill or Assistants*)⁷¹. Do pełnej autonomii gwarantowanej przez karty korporacyjne powróciły natomiast Connecticut i Rhode Island. Kolonią prywatną stało się z powrotem także podzielone New Jersey⁷². Forma prawna pozostałych prowincji nie uległa zmianie, za wyjątkiem Marylandu, który – choć Calvertowie zachowali swoje prawa właścicielskie – na mocy pełnomocnictwa gubernatorskiego z 27 czerwca 1691 r. przeszedł pod zarząd królewski⁷³. Niemal wszystkie powyższe zmiany, dokonane *de facto* z inicjatywy samych kolonistów, okazały się znacznie trwalsze niż konstruowane odgórnie imperium Stuartów. Należy jednak podkreślić, iż nie byłoby to możliwe bez udziału metropolii, która potrafiła realizować swoje cele także w nowych okolicznościach prawno-politycznych.

Wraz ze stabilizacją tych ostatnich w samej Anglii, niezbędne było podjęcie przez Londyn nowej polityki kolonialnej. Z ustrojowego punktu widzenia kluczowe były dwie kwestie. Jaka będzie nowa polityka i kto będzie nią kierował? Parlament, zauważając słabość Lordów Handlu – w znacznym stopniu sparaliżowanych wydarzeniami rewolucyjnymi, rozważał realizację swojej, jak dotąd formalnej, supremacji. Wypracowany wzorzec realizacji tego celu zawierał już system nawigacyjny, funkcjonujący w ramach *dominium politicum et regale*. W celu jego wzmocnienia na zimowej sesji 1695/1696 r. Parlament przygotował

⁶⁹ Patrz CSP 1689–1692.

⁷⁰ *The Charter of Massachusetts Bay, 1691*, [w:] Thorp.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² W 1702 r. na mocy porozumienia między Koroną a właścicielami obie części New Jersey połączone zostały w jedną kolonię królewską – patrz *Surrender from the Proprietors of East and West Jersey, of Their Pretended Right of Government to Her Majesty: 1702*, [w:] Thorp.

⁷³ Patrz przyp. 68.

nowy akt nawigacyjny, uchwalony ostatecznie 13 kwietnia 1696 r.⁷⁴ Jednocześnie trwały także prace nad ustawą mającą zastąpić królewski Komitet Tajnej Rady nową radą do spraw handlu, podlegającą Parlamentowi⁷⁵. Jej uchwalenie oznaczałoby rzeczywiste wkroczenie w zakres prerogatywy i faktyczny koniec Dominium królewskiego. Trudno bowiem zakładać, iż Wilhelm odważyłby się na odmowę podpisania ustawy i otwarty konflikt z Parlamentem.

Tego ostatniego nie chciała jednak żadna ze stron. Parlament nie czuł się zagrożony przez monarchię, był natomiast poważnie zaniepokojony osłabieniem kontroli nad prowincjami zamorskimi. Najszybciej i najsprawniej mogła ona zostać wzmocniona przez Koronę. Dlatego też nowa ustawa nawigacyjna umacniała nadszarpnięty autorytet królewski w Dominium, potwierdzając obowiązywanie aktów nawigacyjnych Karola II i unieważniając sprzeczne z nimi ustawodawstwo kolonialne. Kluczowym postanowieniem ustawy było jednak ustanowienie wyłącznej jurysdykcji sądów admiralicji w koloniach w zakresie dochodzenia kar za naruszenie przepisów nawigacyjnych⁷⁶. Oznaczało to konieczność powołania przez władze wszystkich prowincji, tak królewskich, jak i prywatnych, sądów wice-admiralskich (*vice-admiralty courts*). Ponieważ orzekały one bez udziału ławy przysięgłych i formalnie podlegały (Wysokiemu) Sądowi Admiralicji w Londynie, stały się faktycznym i symbolicznym narzędziem spajającym kolonie z metropolią⁷⁷.

Z niejasnych do końca powodów projekt ustawy o nowej – parlamentarnej – radzie handlu upadł z początkiem marca 1696 r. Najbardziej prawdopodobną tego przyczyną były naciski Wilhelma III, który już 30 marca wydał formalny nakaz przygotowania pełnomocnictwa dla analogicznego, ale królewskiego gremium. Na uwagę zasługuje fakt, iż w rzeczywistości pełnomocnictwo to było już gotowe w grudniu 1695 r., gdy w Parlamencie rozpoczynały się debaty nad niedoszłą ustawą⁷⁸. Wskazuje to jednoznacznie, iż król do końca nie był pewny rozwoju wypadków i nie chciał „rozdrażnić” Parlamentu manifestowaniem swojej prero-

⁷⁴ *An Act for preventing Frauds and regulating Abuses in the Plantation Trade*, [w:] **J. Raithby** (red.), *Statutes of the Realm, vol. 7: 1695–1701*, London 1820, s. 103–107.

⁷⁵ Szerzej na temat debat kolonialnych podczas Parlamentu 1695/96 r. patrz **M.G. Hall**, *The House of Lords, Edward Randolph, and the Navigation Act of 1696*, *The William and Mary Quarterly* 1957/14/4, s. 494–515.

⁷⁶ *An Act for preventing Frauds...*, [w:] **J. Raithby** (red.), *Statutes of the Realm, vol. 7: 1695–1701*, s. 103–107.

⁷⁷ Na temat sądownictwa admiralicji w koloniach amerykańskich patrz **L. Kinvin Wroth**, *The Massachusetts Vice-Admiralty Court*, [w:] **G.A. Billias** (red.), *Law and Authority in Colonial America*, Barre (Mass.) 1965, s. 32–73.

⁷⁸ **Ch.M. Andrews**, *England's...*, s. 290.

gatywy. Dlatego też oficjalnie ukonstytuowanie nowego komitetu – Komisarzy do spraw Handlu i Kolonii (*Commissioners for Trade and Plantations*) – nastąpiło, na mocy pełnomocnictwa królewskiego, dopiero 15 maja⁷⁹, czyli po uchwaleniu aktu nawigacyjnego. Ostrożność Korony przyniosła oczekiwane rezultaty, gdyż Lordowie i Gminy, kierując się tymi samymi przesłankami jak w przypadku ustawy nawigacyjnej, zaakceptowali nowego zarządcę kolonii.

Powołani komisarze – funkcjonujący pod nazwą Zarządu Handlu i Kolonii (*Board of Trade and Plantations*) albo krócej: Zarządu Handlu – podlegali wyłącznie królowi. W przeciwieństwie jednak do dotychczasowych gremiów tego typu nie stanowili komitetu Tajnej Rady i część jego członków do Rady nie należała. Wśród 14-osobowego pierwotnego składu znalazło się 8 komisarzy powołanych imiennie oraz 6 – *ex officio* (Lord Kanclerz, Lord Przewodniczący Tajnej Rady, Pierwszy Lord Skarbu, Pierwszy Lord Admiralicji, Pierwszy Sekretarz Stanu, Kanclerz Exchequeru). Przewodniczącym Zarządu został John Egerton hrabia Bridgewater, wśród członków imiennych znaleźli się doświadczeni administratorzy kolonialni jak William Blathwayt czy John Locke. Wyruliści zobowiązani byli brać udział w pracach Zarządu jedynie w razie bezpośredniej potrzeby, z reguły nie należeli więc do quorum ustalonego na 5 członków⁸⁰. Do zadań komisarzy – nieposiadających kompetencji władczych – należało doradzanie Królowi w Tajnej Radzie w sprawach handlu i kolonii. Faktycznie jednak *Board of Trade* – istniejący do 1782 r. – dzięki systematyczności i trwałości swoich prac, był kluczowym centralnym organem tzw. Pierwszego Imperium Brytyjskiego⁸¹.

Skuteczne powołanie Zarządu Handlu było niewątpliwym sukcesem Korony. Jakkolwiek Parlament oficjalnie nie zrezygnował z roszczeń do rozciągnięcia swojej jurysdykcji na Dominium królewskie, *de facto* zgadzał się na powrót do stanu z 1688 r., czyli pozostawienie kolonii prerogatywie monarszej. Swoiste bezkrólewie powstałe na skutek wydarzeń Chwalebnej rewolucji zostało zakończone. Nowi Komisarze do spraw Handlu i Kolonii – jako kontynuatorzy dzieła komitetów Karola II i Jakuba II – w imieniu króla i z poparciem autorytetu Parlamentu mogli aktywnie przystąpić do koordynacji zamorskich działań Korony. Ich głównym celem niezmiennie pozostawał system nawigacyjny. Wzmocniony ustawą z 1696 r. korzystał z wszystkich narzędzi odziedziczonych po Stuartach: Tajnej Rady, Zarządu Handlu, urzędników i sędziów Skarbu i Admiralicji oraz coraz liczniejszych i bardziej profesjonalnych urzędników kolonialnych z gu-

⁷⁹ CSP 1696–1697, s. 1; CO 391/9, s. 1–6.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Szerzej patrz Ch.M. Andrews, *England's...*, s. 290–317.

bernatorami prowincji królewskich na czele. W razie potrzeby mógł on także korzystać z pomocy *Royal Navy*, a nawet – co stało się faktem w XVIII w. – królewskiej armii.

Z perspektywy kolonii amerykańskich wydarzenia roku 1696 w znacznym stopniu przekreśliły ustrojowo-prawny dorobek Chwalebnej rewolucji. Parlament, który w 1689 r. proklamował się reprezentantem oraz obrońcą nowego suwerena – Narodu, zdradził wolnych poddanych angielskich osiadłych w prowincjach zamorskich. Lordowie i Gminy, w imię merkantylistycznego interesu metropolii oraz podtrzymania osłabionego autorytetu monarchii, potraktowali kolonie tak jakby ich status prawny nie uległ zmianie. Utrzymanie Dominium królewskiego, przy czysto formalnej suwerenności Parlamentu, stworzyło podwaliny pod Imperium Brytyjskie „dwu prędkości”. Metropolię, która w XVIII w. stanie się pierwszą na świecie monarchią parlamentarną oraz podporządkowane jej kolonie, zarządzane w ramach prerogatywy królewskiej. Ideał nakreślony w proklamacji z 1649 r., o powstaniu jednego ciała polityczno-prawnego – *Commonwealthu*⁸², nie został zrealizowany przez konserwatywną rewolucję 1689 r. Korona zachowała względem kolonii kompetencje, których nie mogłaby wykonywać w metropolii⁸³, a w skład Parlamentu – stanowiącego prawo obowiązujące w całym Imperium – nie wchodziła przedstawiciele prowincji zamorskich.

W przypadku kolonii amerykańskich, zamieszkałych w większości przez Brytyjczyków, status „obywatela drugiej kategorii” wcześniej czy później musiał spotkać się z otwartym sprzeciwem. Ze względu na okoliczności polityczno-kulturowe – przede wszystkim ponad półwieczne zmagania z katolicką Francją – nastąpiło to dopiero w drugiej połowie XVIII w., wraz z uchwaleniem przez Parlament w 1765 r. niesławnego *Stamp Act*⁸⁴. Ostatecznie jednak wydarzenia Rewolucji amerykańskiej, stymulowane między innymi przez przekonanie

⁸² Patrz wyżej, przyp. 65.

⁸³ Znakomicie wyraża to *Deklaracja Niepodległości* z 1776 r., nieprzypadkowo przecież wzorowana na *Bill of Rights* z 1689 r.

⁸⁴ Jednym z pierwszych takich oficjalnych wystąpień, obok słynnych *Virginia Stamp Act Resolutions* z 30 maja 1765 r., była instrukcja rady miejskiej Braintree w Massachusetts z 24 września 1765 r. Autor instrukcji, John Adams, *expressis verbis* uznał w niej opodatkowanie kolonii przez Parlament za niezgodne z duchem *common law* i z fundamentalnymi zasadami konstytucji brytyjskiej – patrz C. Bradley (red.), *The Revolutionary Writings of John Adams*, Liberty Fund, Thompson, Indianapolis 2000.

o niesprawiedliwości i nielegalności struktury prawnej Imperium⁸⁵, doprowadziły do jego upadku. Wnioski z tej prawno-historycznej lekcji posłużyły do budowy Drugiego Imperium Brytyjskiego, które – oczywiście w przypadku „białych kolonii” – oparte było na systemie dominiów, stopniowo i pokojowo usamodzielniających się względem metropolii.

Bibliografia

Akty prawne (zbiory):

- Firth C.H., Rait R.S.** (red.), *Acts and Ordinances of the Interregnum, 1642–1660*, H.M. Stationery Office, London 1911.
- Grant W.L., Munro J.** (red.), *Acts of Privy Council of England, Colonial Series*, 6 vols, Anthony Brothers, Hereford 1908–1912.
- Noël Sainsbury W.** et al. (red.), *Calendar of the State Papers, Colonial Series. America and West Indies*, 45 vols, London 1860–1994.
- Raithby J.** (red.), *Statutes of the Realm, vol. 5: 1628–80*, London 1819.
- Raithby J.** (red.), *Statutes of the Realm, vol. 6: 1685–94*, London 1819.
- Raithby J.** (red.), *Statutes of the Realm, vol. 7: 1695–1701*, London 1820.
- Thorpe F.N.** (red.), *The Federal and State Constitutions Colonial Charters, and Other Organic Laws of the States, Territories, and Colonies Now or Heretofore Forming the United States of America*, U.S. Government Printing Office, Washington 1909.

Opracowania:

- Andrews Ch.M.**, *The Colonial Period of American History*, 4 t., Yale University Press, New Haven 1936.
- Bilder M. S.**, *The transatlantic constitution: colonial legal culture and the empire*, Harvard University Press, Cambridge, 2008.
- Bradley C.** (red.), *The Revolutionary Writings of John Adams*, Liberty Fund, Thompson, Indianapolis 2000.
- J. Fortescue**, *The Governance of England*, Clarendon Press, Oxford 1885.
- Goldsworthy J.D.**, *Parliamentary Sovereignty: History and Philosophy*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Greene J.P.**, *The constitutional origins of the American Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- Greene J.P.**, *Transatlantic Colonization and the Redefinition of Empire in the Early Modern Era: The British-American Experience*, [w:] Ch. Daniels, M.V. Kennedy (red.), *Negotiated Empires: Centers and Peripheries in the Americas, 1500–1820*, Routledge, New York 2002, s. 267–282.

⁸⁵ Szerzej na temat powiązań ustrojowo-prawnych między metropolią a koloniami amerykańskimi jako źródłami rewolucji amerykańskiej patrz **J.P. Greene**, *The constitutional origins of the American Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 2011; **C. Yirush**, *Settlers, Liberty, and Empire. The Roots of Early American Political Theory, 1675–1775*, University Press, Cambridge 2011; **M.S. Bilder**, *The transatlantic constitution: colonial legal culture and the empire*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2008.

- Hall M.G.**, *The House of Lords, Edward Randolph, and the Navigation Act of 1696*, *The William and Mary Quarterly* 1957/14.4, s. 494–515.
- Hulsebosh D.J.**, *The Ancient Constitution and the Expanding Empire: Sir Edward Coke's British Jurisprudence*, *Law and History Review* 2003/21, s. 439–482.
- Kinvin Wroth L.**, *The Massachusetts Vice-Admiralty Court*, [w:] G.A. Billias (red.), *Law and Authority in Colonial America*, Barre (Mass.) 1965, s. 32–73.
- Koenigsberger H.G.**, *Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe. Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale*, *Theory and Society* 1978/5/2, s. 191–217.
- Maciejewski T., Roda M.**, *Angielskie akty nawigacyjne*, *Prawo Morskie* 1995/8.
- MacMillan K.**, *Sovereignty and Possession in the English New World: The Legal Foundations of Empire, 1576–1640*, Cambridge University Press 2006.
- Maitland F.W.**, *The Constitutional History of England*, Cambridge University Press, Cambridge 1965.
- Marzec L.**, *Czy prawo rzymskie pokonało kanał La Manche?*, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2008/2, s. 43–52.
- Michalik P.**, *Charter of Maryland as an Example of Proprietary Colonial Charter*, *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 2008/5/1, s. 339–360.
- Michalik P.**, *Stosunki polityczno-wyznaniowe w XVII-wiecznym Marylandzie na tle kształtowania się ustroju tej kolonii*, *Semper*, Warszawa 2012.
- Russell E.B.**, *The Review of American Colonial Legislation by the King in Council*, Appleton Century Crofts, New York 1976.
- Stanwood O.**, *The Empire Reformed. English America in the Age of Glorious Revolution*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011.
- Yirush C.**, *Settlers, Liberty, and Empire. The Roots of Early American Political Theory, 1675–1775*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.

Piotr MICHALIK

THE GLORIOUS REVOLUTION AND THE LEGAL STRUCTURE OF THE ENGLISH CROWN DOMINIUM IN AMERICA

(Summary)

According to the “ancient constitution” of the Kingdom of England, the overseas dominions fully belonged to the king’s prerogative (*dominium regale*). For that reason, the legal structure of the seventeenth century American colonies was shaped independently by the Crown. The first Stuarts limited themselves only to establish the legal frames of the private colonies, making them nearly sovereign entities. In order to strengthen the navigation system, introduced by the republican government (1651), Charles II created the base for the centralized royal Dominion in America. Subsequent Crown’s endeavors managed by the Committee of Privy Council for Trade and Plantations (Lords of Trade), which was organized in 1675, brought to the settlement of James’s II Dominion of New England (1686–89). This process was suddenly broken by the events of the Glorious Revolution of 1688/89, which led to the fall of the Dominion of New England and significantly diminished the Crown oversight of the colonies. As far as this paper is concerned, in opposition to the situation in

England, the constitutional effects of the Glorious Revolution in America were not longstanding. Because the victorious Parliament was aware mainly for maintenance of the navigation system, the colonies were left under the king's prerogative. Owing to that, in 1696 William III nominated royal Commissioners for Trade and Plantations (Board of Trade) to govern the overseas dominions. In that way, Parliament consented for the exclusion of the American colonists from the privileges guaranteed by the new constitutional rules. Such a policy occurred to be the cause for their future mutiny, which led to the fall of the First British Empire.

Keywords: Glorious Revolution, Dominion, American colonies, Lords of Trade, Board of Trade